

Прачытай — перадай другому *Сумесны праект газеты «Звязда» і Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі*

НАВОШТА ЖУРНАЛІСТАМ ШПАЛЕРЫ?

або Як працавалі лясныя друкарні

Да 75-годдзя
ВЫЗВАЛЕННЯ

1944
2019

У Ільянскую камендатуру трапіў адзін з нумароў партызанскага выдання.

— Адкуль гэта? — здзівіўся камендант. — З-за фронту?

— Не, — растлумачылі яму. — Гэта партызанская прадукцыя.

Камендант паціснуў плячыма.

— Не разумею! Для друкарні ж патрэбны вялікі будынак, машыны. Адкуль яны маглі знайсціся ў лесе?

Сапраўды, выхад ці не кожнага выдання на акупаванай тэрыторыі — як маленькае дзіва. Многія газеты друкаваліся ў зямлянках ці наогул пад адкрытым небам. Абсталяванне для лясных друкарняў часта адваёўвалі ў ворага ці па-таемна выносілі з нямецкіх друкарняў. Карыснымі ваеннымі трафейамі былі фарбы і папера.

Так, для друкарні газеты «Красное знамя» былі вынесены з нямецка-фашысцкага гарнізона Барысава дзесяць пудоў паперы і восем кілаграмаў фарбы. Доўга партызаны шукалі спосаб, як пранікнуць у будынак лагойскай друкарні, дзе размяшчалася адна з фашысцкіх устаноў і куды ўваход быў строга забаронены. Нарэшце дзякуючы камсамолцы Н. Рудак, якая ўладкавалася «на службу» да акупантаў, удалося вынесці каля двух пудоў шрыфту. У жніўні 1941 года партызаны занялі друкарню ў раённым цэнтры Любань і на базе здабытага абсталявання і паліграфічных матэрыялаў стварылі друкарню падпольную. У студзені 1943 года яна папоўнілася шрыфтам і іншымі матэрыяламі з нямецкай друкарні, захопленай пасля разгрому гарнізона ў Краснаслабодскім раёне.

Партызаны атрада «Іскра» вывезлі шрыфты і іншае друкарскае абсталяванне з Ліды. Сёння можна толькі дзівіцца іх смеласці і дзёркасці. Напрыклад, сярод белага дня яны пад носам у фашыстаў везлі ў лес фарбу, здабытую з лідскай тыпаграфіі — вядро з ёй проста падвезлі пад возам і выдавалі за «каламазь».

Часта лясныя журналісты вярталі нумары паблізу месцаў, дзе ішлі баі партызан з нямецкімі карнымі атрадамі. У прыватнасці, пра гэта пасля вайны ўспамінаў рэдактар газеты «Сталінец», друкарня якой знаходзілася ў размяшчэнні партызан Грэскага раёна (ля Слуцка). Газета набірлася ў шалашы: «Зона размяшчэння атрадаў, у тым ліку рэдакцыі і друкарні, неаднаразова падвяргалася абстрэлам з фашысцкіх самалётаў. У канцы верасня 1943 года ў час стаянкі ў лесе, у раёне Шантароўшчыны, у моманты налёту варожых самалётаў друкаванне газеты і лістовак не было затрымана ні на мінуту. Калі гітлераўцы наступалі на лес, работнікі друкарні і рэдакцыі трымаліся разам і захавалі ўсе друкарскія і рэдакцыйныя матэрыялы. У час набору святочнага нумара газеты за 7 лістапада 1943 года № 23 (723) партызанскай разведкай было дадзена аб з'яўленні буйных сіл праціўніка. Рэдакцыя пераехала ўглыб лесу, і ўначы пры святле вогнішча быў закончаны набор і надрукаваны святочны нумар газеты. У гэтую ж ноч па радыё было прынята паведамленне аб узятці нашымі войскамі Кіева і змешчана ў святочным нумары газеты. Пасля пераезду на зімовую стаянку ў канцы лістапада

1943 года ўзнікла многа цяжкасцей з-за холаду, але газета выпускалася рэгулярна. У канцы снежня 1943 года буйная карная экспедыцыя фашыстаў зладзіла поход супраць партызанаў. Баі вяліся недалёка ад размяшчэння падпольнай рэдакцыі і друкарні. У гэты ж час друкаваўся зварот Грэскага падпольнага РК КП(б)Б да партызан, партызанак і працоўны кодэкс Грэскага раёна, у якім яны заклікаліся да яшчэ больш актыўнай барацьбы супраць нямец-

ных друкарняў. Неабходна было стварыць новае абсталяванне. Па спецыяльным даручэнні механік «Палесдруку» Фёдар Пільцыенка ў снежні 1942 года сканструяваў партатыўную друкарскую машынку, якая падыходзіла для ўмоў падполля. Яна была больш лёгкай (каля 12—15 кілаграмаў), яе можна было хутка схаваць. Начальнік Цэнтральнага штаба партызанскага руху Панцеляймон Панамарэнка прыняў меры для таго, каб як мага хутчэй даставіць навінку падпольным беларускім друкарням. На працягу 1943 года ў тыл ворага было накіравана звыш 160 такіх машынаў.

За два гады на акупаваную тэрыторыю Беларусі было перапраўлена таксама каля 150 тон паперы і каля 100 наборшчыкаў і друкароў.

Адначасова над партатыўнай друкарскай машынай працаваў і інжынер маскоўскага рамеснага вучылішча

дана. Але сувязныя адкапалі ўначы тайнік і прынеслі частку шрыфту. Праўда, для выпуску газеты гэтага аказалася недастаткова. Па дапамогу журналісты звярнуліся да партызан брыгады «Дзядзі Колі», якая мела сваю друкарню. Там і быў надрукаваны першы нумар «Чырвонага хлебараба».

«А ў адну з чэрвеньскіх начэй над месцам размяшчэння брыгады закружыўся самалёт. На святанку партызаны падабралі ў кустах каля рэчкі два вялікія цюкі. У іх мы знайшлі камплект шрыфтоў, партатыўную друкарскую машынку, лінейкі, верстакі, фарбы. Радасці нашай не было межаў. З гэтага дня ў нас была створана свая «лясная» друкарня», — расказваў Хруцкі.

Дарэчы, газета і лістоўкі з гэтай друкарні траплялі ў 180 населеных пунктаў, у тым ліку і такія, дзе знаходзіліся буйныя варожыя гарнізоны.

ЗВОДАЧКУ НАМ...

Рэдакцыі газет, як правіла, размяшчаліся там, дзе працавалі падпольныя райкамы партыі. Натуральна, у журналістаў была магчымасць аднымі з першых атрымаваць важныя навіны. У гасці да карэспандэнтаў заходзілі кіраўнікі партыйных і камсамольскіх арганізацый, камандзіры атрадаў.

Каб не расчараваць чытача і даць яму апэратыўную інфармацыю, журналістам даводзілася працаваць і ўначы пры святле газоўкі. Напрыклад, для «Молодого мстителя» мясцовыя матэрыялы набіраліся днём, а матэрыялы, атрыманыя з савецкага тылу, зводкі саўінфармбюро — уначы.

«Рэдакцыя размяшчалася на лясной паляне пад павеццо, накрытай яловай карой. Пад ёй — адна наборная каса і станок для адбіткаў, — успамінаў М. Вайцянкоў, былы літсупрацоўнік газеты «Большевистская правда», якая выходзіла ў брыгадзе «Дзядзі Колі». — Газеты яшчэ друкаваліся, а да друкарні і рэдакцыі адзін за адным на конях пад'язджалі сувязныя, распаўсюджвалінікі друку.

— Зводачку нам хутчэй, зводачку, — прасілі яны. І прагна, па некалькі разоў, каб добра запомніць, прачыталі зводку, матэрыялы, змешчаныя ў газеце...

Вызваліўшыся ад рэдакцыйнай работы, рэдактар, літсупрацоўнікі, наборшчыкі і друкары бралі газеты і лістоўкі, зводкі, звароты і неслі іх у вёскі, пасёлкі, гарады».

Для распаўсюджвання лясной прэсы спецыяльна падбіралі людзей, якія расклеівалі газеты не толькі на слухах і сценах дамоў, але і пранікалі ў фашысцкія адміністрацыі. Неабходны былі выданні агітатарам, якія збіралі па вёсках сцяля і арганізоўвалі гучныя чыткі. Уласна і самі партызаны дастаўлялі такую пошту людзям.

«Разведчыкі, падрыўнікі, баявыя падраздзяленні не хацелі ісці на баявыя аперацыі без газеты. Кожны стараўся захапіць з сабой як мага болей экзэмпляраў «Молодого мстителя». Але паколькі яе тыраж быў абмежаваны з-за недахопу паперы, партызаны лічылі сваім абавязкам, вяртаючыся з баявога задання, прыносіць хоць крыху паперы», — чытаю ў кнізе «Партызанскія былі».

Паперу не толькі захоплівалі ў ворага, але і збіралі ў насельніцтва. Калі будзеце працаваць з партызанскімі газетамі, якія зажахаце ў Нацыянальнай бібліятэцы, альбо праглядаць іх дзякуючы электроннаму выданню, заўважыце, што асобныя нумары надрукаваныя на разлінейнай паперы. У той час у справу ішлі вучнёўскія сшыткі, шпалеры, абгорткавая папера. З-за недахопу сыравіны тыраж падпольных газет быў невялікім. Ды і фармат лясной прэсы быў у палову, чвэрць, а то і на 1/8 звычайнага газетнага артыкула.

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.

Партатыўная пішучая машынка партызанскага атрада імя Кірава, які дзейнічаў на тэрыторыі Поразаўскага і Ваўкавыскага раёнаў.

Каса са шрыфтам друкарні сідзельскай падпольнай газеты «Красное знамя».

кіх акупантаў. Да канца бою ўлеткі былі надрукаваны і разасланы па атрадах, проста на пазіцыі».

У варожым тыле журналісты мусілі заўсёды быць гатовыя да раптоўнага нападу ворага. Пры буйных карных аперацыях, калі па сілах партызаны саступалі, рыштунак рэдакцыі, які цаніўся не менш, чым зброя, выносіўся з сабою. Калі ж гэта было немагчыма, друкарні даводзілася хаваць. Так, калі фашысты вымусілі партызан злучэння Грэскага раёна да адступлення, журналістам друкарні газеты «Сталінец» давялося на некаторы час захапіць друкарню ў зямлю. Блакада цягнулася дзесяць дзён, і толькі пасля таго як яна была знята, рэдакцыя зноў аднавіла работу.

Часта рэдакцыі не мелі пастаянных адрасоў, перамяшчаліся па лясках і балотах разам з атрадамі, але пры гэтым пісьмы карэспандэнтаў (імі маглі быць і партызаны, і сяляне) заўсёды даходзілі, куды трэба...

ПАРТЫЗАНСКАЯ КЕМЛІВАСЦЬ

Калі не хапала абсталявання, супрацоўнікі лясных друкарняў спрабавалі рабіць усё неабходнае з матэрыялаў, якія траплялі пад руку. З дрэў выразалі літары, з кары і лінолеума рабілі клішэ для карыкатур, картаў, малюнкаў. У 1970 годзе часопіс «Маладосць» надрукаваў успаміны Барыса Сасноўскага, былога адказнага сакратара падпольнай газеты Лагойскага РК КП(б)Б «За Савецкую Беларусь»: «Зрабіць наборную касу папрасілі сталара Рыгора Бохана, які жыў у вёсцы Зарэчча. У якасці талера выкарыстоўвалі пліту з узарванага фашыстамі дота. Для націска прэса ўзялі барабан ад звычайнай малатарні, паадкручвалі з яго зубы, абцягнулі некалькі разоў сукном. Вось і ўся друкарская тэхніка».

Дапамогу партызанам аказаў ЦК кампартыі Беларусі. У тыл ворага была заслана вялікая колькасць паліграфічнай тэхнікі. Натуральна, што ранейшыя грувацкія машыны не падыходзілі для ляс-

Новікаў, які сканструяваў другі варыянт.

Часам і ў саміх атрадах знаходзіліся ўмельцы, якія чаравалі над абсталяваннем для друкарняў. Напрыклад, друкарам многа турбот дастаўлялі валікі для накату фарбы — часта плавіліся. У адным з атрадаў партызанскі паліграфіст Барыс Пэральман з дапамогай спецыялістаў па зброі вырабіў спецыяльную форму і сам рабіў зручныя валікі, якімі забяспечваў рэдакцыі некалькіх газет.

Да таго ж журналісты часта дапамагалі сваім калегам. У адной і той жа друкарні маглі выдавацца некалькі газет. У 1963 годзе былы супрацоўнік падпольнай газеты К. Хруцкі на старонках «Сельскай газеты» прыгадаў, як аднойчы, вяртаючыся з задання, партызаны прынеслі ў штаб знойдзены ў вёсцы даваенны нумар талачынскай газеты «Чырвоны хлебараб» за чэрвень 1941 года. І камандаванне брыгады, і кіраўнікі падпольнага райкама вырашылі арганізаваць выпуск партызанскай газеты з такой жа назвай. Камісару атрада імя Аляксандра Неўскага, былому рэдактару «Чырвонага хлебараба» Аляксею Пахамовічу было вядома, што ў Талачыне ў двары рэдакцыі закапаны шрыфт, друкарская машынка і сёе-тое з абсталявання друкарні. Вось толькі ў памяшканні рэдакцыі з прыходам немцаў размясцілася жандармерыя. Прабрацца туды было скла-

Каса-кашуля са шрыфтам. Такія кашулі атрымлівалі падпольныя друкарні Гродзеншчыны з савецкага тылу.

«Памятаю, як усю ноч з 6 на 7 лістапада 1943 года я прымаў па радыё матэрыял аб 26-й гадавіне Вялікай Кастрычніцкай сацыялістычнай рэвалюцыі. Дапамагаў мне Фёдар Анісімавіч Сурганаў. Ён тачыў алоўкі, вычытваў запісаны матэрыял, перадаваў яго ў друкарню і падтрымліваў агонь у свяцёлцы. Прыём перадачы быў скончаны толькі к шасці гадзінам раніцы. Хутка быў набраны нумар. А калі ўзяўся святанак і партызаны, якія знаходзіліся ў лагерах, пачалі збірацца на святочны лясны мітынг, газета ўжо была надрукаваная», — успамінаў былы супрацоўнік партызанскай газеты Г. Гужавін.

Свежыя нумары імгненна разыходзіліся.

Клішэ на дрэве. Зробленае для падпольных газет партызанам Лідскага злучэння Е. В. Разанавым.